

סימן כח

ברכת אשר יצר לאונן

א. בפתחי תשובה (יו"ד סימן שמא ס"ק ה) הביא את דברי חכמת אדם (כלל קנג) "אם עשה צרכיו בעודו אונן, חייב לברך אשר יצר אחר שנקבר המת אפילו כל היום".

ולכאורה דין זה תלוי במחלוקת הפוסקים האם אפשר לומר ברכת אשר יצר לאחר שעבר זמן, המובאת בשדי חמד (מערכת ברכות, אסיפת דינים, אות ו) וז"ל: "ברכת אשר יצר, כתבו הרבנים ברכי יוסף (סימן ו) וזכור לאברהם (ח"א דף ד' ע"ב) דאם עשה צרכיו ועבר זמן מה ולא בירך, שוב לא יברך. והרב יפה ללב נר"ו (דף ל"ה סוף אות י"ד) כתב, דהעלה הרב כס"א שיכול לברך בכל עת שהוא זוכר, ואנכי הרואה דגם הגאון מליסא הביאו הרב פתחי תשובה (יו"ד סימן שמא ס"ק ה) ס"ל כהרב כס"א הנ"ל, ומ"מ לדינא ודאי נקטינן כהסכמת הגאון מרן חיד"א ונמשכו אחריו רב המגיה בשלמי ציבור דף מ"ה והרב זכור לאברהם הנ"ל, וספק ברכות להקל. ובכפף החיים (או"ח סימן ז אות ז) הביא את מחלוקת האחרונים אם יכול לברך ברכת אשר יצר לאחר זמן, ומסקנתו ש"אם לא עבר **חצי שעה** יכול לברך, ואם עבר יותר מחצי שעה, יברך בלא שם ומלכות, ויהרהר **שם ומלכות בלבו**".

[ובעצם דברי הכפף החיים צ"ע מהו שיעור זמן "של חצי שעה". וכן צ"ע מה גדר ההלכה ש"יהרהר שם ומלכות בלבו", ממה נפשך, הרי דברים שבלב אינם דברים ומה מועיל ההרהור בשם ומלכות כל עוד לא הוציא בפיו, ומאידך, אם נאמר שהרהור הלב נחשב כאילו אומר בפיו שוב עובר על איסור, ואם כן מה התועלת בדין זה ש"יהרהר שם ומלכות בלבו"].

אולם יותר מסתבר, כי אפילו אם ננקוט כדעת הפוסקים הסוברים שברכת אשר יצר אפשר לומר גם לאחר הזמן שהתחייב, היינו דוקא אם בשעה שעשה צרכיו **היה עליו חיוב** לברך אשר יצר, ואז נאמר שהחיוב נשאר גם זמן רב ויכול להשלים חיובו מאוחר יותר, אבל באופן שעשה צרכיו כשהיה אונן ואז לא חל עליו כלל חיוב, היאך שייך לומר שישלים חיובו כשיצא מכלל אנינות, הרי כלל לא חל עליו חיוב בעיקר הזמן שעשה צרכיו, ולכאורה זו תמיהה חזקה.

ב. ויש לדמות את הדברים למה שדנו האחרונים לגבי דין אונן בשבת [שהרי לא חל עליו אז אנינות], האם יכול להקדים ולהתפלל מעריב של מוצאי שבת בשבת, או שמכיון שבעיקר הזמן של חיוב מעריב שהוא בליל מוצאי שבת, הוא כבר אונן ופטור ממעריב, שוב לא יכול להקדים להתפלל תפילה זו בשבת, מכיון שבעיקר זמן התפילה פטור מדין אונן, לא שייך להקדים לזמן שאינו אונן.

בגליוני הש"ס להגר"י ענגיל על מסכת ברכות (דף כז, ב) הביא את דברי השבות יעקב (או"ח סימן ח) שכתב בתשובתו: "תפילת ערבית וודאי אין ראוי לו להתפלל מטעם כיון שרוצה להתפלל ערבית תפילת חול ולהבדיל, וכיון שחול הוא כבר אצלו, כבר חל עליו אנינות ואונן פטור מלהתפלל ואפילו רוצה להחמיר אינו רשאי". והגר"י ענגיל חלק עליו, וסבר שיכול להתפלל, כיון של ידי תפילתו לא נעשה משבת חול ועדיין לא חל עליו דין אנינות.

ובמכתבי תורה מהאדמו"ר רבי אברהם מרדכי מגור (מכתב נו) הביא שדודו הרה"צ מפילץ התפלל בשבת תפילת מוצאי שבת ואף הבדיל על הכוס, אך האמרי אמת לא הצדיק את דברי דודו.

הגר"י ש"אלישיב בשיעוריו על מסכת ברכות (עמ' רצט) הביא מחלוקת זו, וכתב: "הדין הוא שבשבת לא חלים דיני אנינות, וחייב בכל המצוות, מפני שמה שאונן פטור מן המצוות הוא בשעה שיש לו לעסוק בצרכי המת, משא"כ בשבת שאי אפשר

לעסוק בצרכי המת, חייב בכל המצוות. ורק בשעה שהגיע זמן שיכול להחשיך על התחום, חלים עליו דיני אנינות כיון שיכול כבר לעסוק בצרכי המת. ולכן, יש שכתבו שיבדיל מבעוד יום קודם שיפטר מההבדלה, כיון שתיכף במוצאי שבת ייעשה אונן ולא יוכל להבדיל. ויש שערערו על כך משום שכל מה שמבדיל מבעוד יום זהו לפטור את החיוב שיבוא עליו בלילה, וכל שבליילה פטור, אינו יכול להבדיל מבעוד יום. אך טענה זו דחוקה, שהרי ההבדלה מבעוד יום אינה תשלומים לחיוב הלילה אלא משום שסומכים על הסובר שכבר מפלג המנחה מתחיל זמן תפילת מעריב והבדלה **"דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד"**, ומה בכך שבליילה יהיה פטור".

וכן פסק גם הגר"ע יוסף בחזון עובדיה (ח"א עמ' קעא) **"מי שמת לו מת בשבת, ולא התפלל ערבית מבעוד יום, וגם לא הבדיל, יאכל במוצאי שבת בלא הבדלה, ולא יתפלל ערבית במוצאי שבת, וכן לא יתפלל שחרית בבוקר קודם קבורה"**. ואם כן הוא הדין בנדון דידן, כיון שבעיקר זמן החיוב של ברכת אשר יצר, דהיינו מיד אחר שעשה צרכיו, היה פטור מדין אונן, לא שייך לומר שאחרי זמן ישרים את הברכה כשאינו אונן, וצ"ע.

ג. והגר"ע יוסף כתב בשו"ת יביע אומר (ח"ג או"ח סימן כז) לתלות את השאלה האם אונן חייב לברך אשר יצר לאחר שנקבר מתו, במחלוקת האחרונים **אם גדר פטור אונן מברכות** הוא מדין **"דחוייה"** או מדין **"הותרה"**. הפתחי תשובה (יו"ד סי' שמא ס"ק ה) הביא את דברי מהגאון מליסא בדרך החיים **"שאם אכל כשהוא אונן ונקבר המת קודם עיכול, צריך לברך ברכת המזון"**, וכדבריו נקט לדינא בחכמת אדם (כלל קנג). וזאת משום **"שאונן בר חיובא הוא מצד עצמו"**, אלא שנפטר מטעם העוסק במצוה פטור מן המצוה. וכן מבואר בדברי הפרי מגדים (פתיחה כוללת חלק השני אות כט) בנדון אונן שעשה מצוה והוציא רבים ידי חובה, כגון בשופר בראש השנה. ובדברי השואל ומשיב (מה"ת ח"ד סי' קעב) שהתיר תפילין שכתב סופר באנינותו **"דפשיטא ליה דמקרי שפיר בר קשירה"**. ומאידך הביא את דברי הרא"ש (סוף תענית) שכתב **"דאונן חשיב פטור בעצם"**. והוסיף ביביע אומר: **"וכן מצאתי להגרש"ק בשו"ת טוב טעם ודעת תליתאה (ח"ב סי' רו), שהביא דברי הגאון מליסא בדרך החיים הנ"ל, וחלק עליו, מכיון שבשעת חיובו בברכת המזון כשאכל ושבע היה פטור מכל המצות. וכן העיר בזה מהר"א פלאג' בשו"ת ויען אברהם (חיו"ד סי' לח). ולכן העלה שיחזור לאכול כזית פת ואז יברך ברכת המזון בחיוב לכו"ע"**. ועל פי זה כתב הגר"ע יוסף: **"ומכאן תשובה מוצאת למה שכתב בכף החיים (סי' עא ס"ק יא) בפשיטות, שאם נקבר המת קודם עיכול חייב לברך ברכת המזון. וכן אם עשה צרכיו ואחר כך נקבר מתו חייב לברך אשר יצר. ע"ש. ולפי האמור כיון שלא יצא הדבר מידי מחלוקת הדרין אכללא דספק ברכות להקל, וכל שכן לגבי אשר יצר"**.